

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ב, תשי"א

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

לשוננו לעם

קונטרסים עממיים לענייני לשון

בעריכת ע' איתן ומ' מדן

סיוון תשי"א

מחזור ב', קונטרס י' (כ')

שמות היישובים העבריים

מקורותיהם בספרות, בהיסטוריה, בטבע ובמאורעות ימינו

ערוכים ומבוארים

ע"י

זאב רילנאי

חוברת ב'

הוצאת ועד הלשון העברית בארץ-ישראל

בהשתתפות מוסד ביאליק

ירושלים

התוכן :

- ב. שמות פרטיים מן המקרא כשמות מקומות
- ג. שמות יישובים על יסוד פסוקים
- ד. שמות יישובים על-פי השמות הערביים

כתובת המערכת וההוצאה:

ועד הלשון העברית, ירושלים, רח' המלך דוד 32, ת"ד 1033

דפוס "הספר" ירושלים

ב. שמות פרטיים מן המקרא כשמות מקומות

יישובים רבים בישראל נקראים בשמות אנשים שנזכרו במקרא. יש שמשמעותו של השם מביעה את טיב החושבים, מסמלת את מאווייהם ואת רוח התקופה, ויש שהשם רומז לשבת, שבנחלתו נוסד היישוב, או לאחד מנשיאיו.

שם שכונת **רַחֲבָה** שבירושלים, כשם פרטי של איש מצאצאי משה רבנו, שנזכר במקרא⁽¹⁾, מסמל את שאיפת המייסדים להרחבת שכונתם ולגידולה המהיר.

היישוב **נַחְשֹׁן** ממערב לירושלים נקרא כשם נשיא שבט יהודה וכשם מבצע נועז של צבא ישראל בסביבה זו. יישוב אחר נקרא **עַמִּינָדָב** כשם אבי נחשון. ליישוב חדש בקרבת הרטוב ניתן השם הסמלי **נַחֵם**, גם הוא שם איש משבט יהודה⁽²⁾. יישוב אחר בסביבה זו נקרא בשם הסמלי **מַחֲסֵה**, וזהו שם פרטי במקרא⁽³⁾. בקרבתו יישוב חדש במעלה ההר. בשם **נַעֲמָה**, אף הוא שם פרטי המובא במקרא⁽⁴⁾. בצד הכביש מירושלים לרמלה יישובים חדשים, **פְּתוֹרָה** ו**פְּדִיָּה**, שניהם כשמות אנשים מתקופת עזרא ונחמיה⁽⁵⁾.

עֵזְרָה, שמו של יישוב מצפון לנחשון, אף הוא כשם איש משבט יהודה⁽⁶⁾. תושבי עזריה, יהודים כורדיים, ברובם עולי העיירה זאכו בכורדיסטאן, דורשים ראשי תיבות של

(1) דהי"א כג יז. (2) שם ד יט. (3) ירמיה לב, יב.

(4) עזרא ב נו. (5) עזרא י כג, נחמיה ג כה, ח ד, ט ה. (6) דהי"א ב לח.

שם זה: עולי זאכו ראו ישועת ה'. השם חֶלֶץ, שם בנו של עזריה הנ"ל⁽¹⁾, ניתן ליישוב חדש בדרום, בצד הכפר הנטוש חֶלֶץקאת. מבין יישובי הדרום נקראו בשמות בני שבט יהודה: אֶחָזִים⁽²⁾ ושוֹכָל⁽³⁾. השם אחוזם מסמל את התאחזותם של העולים באחוזת אבות, ושוכל הוא סופִיָה שבמפת מידבא (ראה "לשוננו לעם" ט"ו, עמ' 32).

הנגב היה ברובו נחלת שמעון, על שמו נקראת המועצה האזורית בני שמעון, ועל שם צאצאיהם – היישובים יוֹשֶׁבֶה⁽⁴⁾ ויִכְיָי⁽⁵⁾.

היישוב החדש, בצד הכפר הנטוש גִּלְדִּיה בדרום, נקרא זֶרְחִיָה, כשמו של כהן מעולי הגולה⁽⁶⁾, והיישוב שמדרום לו בקרבת הכפר גִּסְרִי נקרא זְבִדְיָאֵל, כשם אביו של שר משרי דויד וכשם כוהן בימי עזרא⁽⁷⁾. שם היישוב הוֹדִיָה⁽⁸⁾ כוונתו סמלית ורומזת לתושבי יישוב זה שהם יוצאי ארץ הודו. בְּנֵיָה שבקרבת הודיה נקרא כשם שר צבאו של דוד⁽⁹⁾, ואף מסמל את הבנייה במדינת ישראל. השם הסמלי עֶזְרִיָהם ליישוב בדרום הוא שם פרטי מצוי במקרא כשם אישים אחדים, שאחד מהם היה "נגיד הבית"⁽¹⁰⁾.

סביבות לִד היו בנחלת שבט דן. יישוב סמוך לִלִד נקרא אֶחֱיָעֶזֶר, כשם אחד מנשיאי דן⁽¹¹⁾. יישוב אחר נקרא

-
- (1) דהיי"א ב לט. (2) שם ד ו. (3) שם ב ג. (4) שם ד לה.
 (5) במדבר כו יב. (6) עזרא ז ד. (7) נחמיה יא יד, דהיי"א כו ב.
 (8) נחמיה ח ז וכו', דהיי"א ד יט. (9) שמואל ב' כ כג. (10) דהיי"ב כח ז.
 (11) במדבר א יב וכו', דהיי"א יב ג.

אֶחָדָם מֵהֶם, כִּשְׁם אֲבִיו שֶׁל אֶהֱיָאב מִשְׁבֵּט דָּן, שֶׁהָיָה מִבְּנֵי
הַמִּשְׁכָּן (בַּמִּדְבָּר¹). יֵיטֵב אַחֵר, זִיְתָן, נִקְרָא כְּאַחַד מִבְּנֵי
בְּנֵימִין, הַשְּׁבֵט שֶׁהִתְנַחֵל מִזְרַחִית לְכָאן²). וְרוֹמֵז גַּם לְכַרְמֵי
הַזֵּית הָרְבִים שֶׁבְּסִבִּיבָתוֹ.

מִמְזִרְחָ לְלֵד, בַּגְּבוּל הַהָרִים, בַּכֹּפֶה הַנְּטוּשׁ קוֹלָה, יֵיטֵב
חֹדֶשׁ, אֶל־יִשְׁמָעֵל, כִּשְׁמוֹ שֶׁל אֶחָד מִבְּנֵי אִפְרַיִם, שֶׁנִּחְלַתָּם
הַשְּׁתַרְעָה מִזְרַח־צְפוֹנָה בְּאֶזְרוֹר הַהָרִים וּבִמְרַחְבֵי הַשְּׁרוֹן
הַדְּרוֹמִי³). בַּשְּׁרוֹן הַדְּרוֹמִי, בְּסִבִּיבוֹת הַרְצָלִיָּה, הֵיטֵב הַחֹדֶשׁ
יִשְׁשָׁר, כִּשְׁם אֶחָד מִבְּנֵי אִפְרַיִם⁴). בְּקִרְבָּתוֹ — חֹרְבוֹת הָעִיר
רִשְׁפֹּן, שֶׁנִּקְרָאָה עַל שֵׁם יִשְׁשָׁר הָאֵל הַכְּנַעֲנִי (לִלְעֵז ט"ו, 19).
צְפוֹנִית, בַּעֲמֵק חֹפֶר, יֵיטֵב בִּשְׁם אֶל־בִּיחִי⁵, כִּשְׁם
פְּרָטִי (בַּמִּקְרָא⁶). הַמִּתְיִישִׁים בַּחֲרוֹ בִּשְׁם זֶה, הוֹאִיל וְהָיוּ
חֵיילִים בַּגְּדוּדִים הָעִבְרִיִּים בְּצֶבֶא הַבְּרִיטִי בַּמִּלְחָמָה הָעוֹלָם
הָרֵאשׁוֹנָה. מִמְזִרְחָ לְאַבִּיחִיל, בַּעֲמֵק חֹפֶר, הֵיטֵב אֶל־יִשְׁבִּי,
אִף זֶה שֵׁם מִקְרָאִי, שָׁבוּ נִקְרָא אֶחָד הַכּוֹהֲנִים הַגְּדוֹלִים⁷).
הַשֵּׁם מִסְמֵל אֶת שִׁיבַת הַיְּהוּדִים לְאַרְץ בַּעְזֹרֶת הָאֵל. יֵיטֵב
חֹדֶשׁ בַּעֲמֵק חֹפֶר נִקְרָא מִשְׁשָׁם, שֵׁם מִקְרָאִי מִתְּקוּפַת הַמַּלְכִּים
וּמִימֵי בֵּית שְׁנִי⁸). מִמְזִרְחָ לְאַלִּישִׁיב כֹּפֶר חֲגִלָּה, כִּשְׁם אַחַת
מִבְּנוֹת שְׁבֵט מְנַשֶּׁה, שֶׁיֵּיטֵב זֶה נִמְצָא בַּתְּחוּמוֹ⁹).

חֲנִיָּאֵל, דְּרוֹמִית מִכָּאן, הוּא שְׁמוֹ שֶׁל אֶחָד מִנְּשִׂאֵי
שְׁבֵט מְנַשֶּׁה¹⁰). עַל שֵׁם הַשְּׁבֵט נִקְרָאִים גַּם הֵיטֵב כִּמּוֹת מִנְּשָׁה
שֶׁבְּחֶבֶל־מְנַשֶּׁה וְהֵיטֵב הַחֹדֶשׁ שְׁעַר־מְנַשֶּׁה.

(1) שְׁמוֹת לֹא וְכוּ'. (2) דְּהִי"א ז י. (3) בַּמִּדְבָּר א י וכו'.
(4) דְּהִי"א ז כה. (5) בַּמִּדְבָּר ג לה, אֶסְתֵּר ב טו. (6) נַחֲמִיָּה ג א.
(7) מְלִיכִי כב ג, עוֹרָא ח טו, נַחֲמִיָּה ג ד וְכוּ'. (8) בַּמִּדְבָּר כו לג.
(9) שֵׁם לֹד כג.

בירכתי חבל מנשה יישוב חדש בשם הסמלי אָלְיָקִים.
והוא שם פרטי במקרא: „אליקים אשר על הבית“⁽¹⁾, ואף
יהויקים מלך יהודה נקרא תחילה בשם זה⁽²⁾.

מצפון לכאן מקומה של נחלת זבולון, שעל שמו
נקרא העמק המשתרע בין חיפה לעכו. צפונה מזה, בגליל
המערבי, הייתה נחלת אשר ועל שם זה נקרא היישוב אָשֶׁר
שבסביבות עכו. מזרחה מזה, בצד הכפר הנטוש בְּרָנָה,
היישוב אָחִיהוּד, כשם אחד מנשיאי שבט אשר⁽³⁾. אביו
של אחיהוד היה שְׁלֹמִי⁽⁴⁾, וזה שמו של יישוב חדש צפונה
מכאן, בצד הכביש העולה אל חניתה ואל אֵילֹן. בקרבת
אילון היישוב החדש יַעֲכָה, אף הוא שם איש במקרא,
אולם מבני שבט בנימין⁽⁵⁾. יישוב זה נקרא יערה, משום שהוא
מוקף יערות טבעיים ותושביו נוטעים יערות חדשים.

היישוב החדש צוּרְיָאֵל שבגליל העליון התיכוני
נקרא כשמו של אחד מבני הלזוויים, צוריאל בן אביחיל,
ששירת במשכן⁽⁶⁾. בגליל העליון המזרחי יישוב חדש בשם
הסמלי אָלְיָפֶלֶט, בסביבת ראש-פינה, בקרבת הכפר הנטוש
זַנְעָרִיָה. אחד מצאצאי שאול, אחד מצאצאי דויד, גיבור
בחילות דויד וכוהן בימי עזרא הסופר נקראו בשם זה⁽⁷⁾.
היישוב החדש שבקרבתו, פְּדֵהָאֵל, בנחלת שבט נפתלי,
נקרא כשמו של נשיא שבט זה⁽⁸⁾.

(1) ישעיה לו יא; לז ב. (2) מלכים ב' כג לד. (3) במדבר לד כז.
(4) שם שם. (5) דהי"א ט מב. (6) במדבר ג לה. (7) שמואל ב' ה טו.
דהי"א ח לט וכו'. (8) במדבר לד כח.

היישוב החדש מִפְּהָה, כשם הכפר הנטוש בקרבתו.
 בצפון הארץ, נקרא כשמו של ראש משפחת כוהנים)
 שנדדו אחרי חורבן הבית והתגוררו בגליל. צפונה מזה
 היישוב יִפְתָּה, כשם שופט בישראל וכשם חטיבה לוחמת
 בצבא ישראל, שחייליה הניחו את היסוד ליישוב הזה, על
 גבול מדינת הלבנון.

ג. שמות יישובים על יסוד פסוקים

ספר המקרא הוא גורם עיקרי בתחיית ישראל על אדמתו
 הקדומה. המקרא ליווה את החלוצים הראשונים בעלייתם אל
 הארץ ובהתיישבותם בה. המתיישבים בעיר ובכפר ראו בהקמת
 היישובים החדשים, בהפיכת השממה לפוריה, את הגשמת
 נבואתם של נביאי ישראל מלפני שלושת אלפים שנה. דברי
 הנבואה עודדו את העולים והבונים ונטעו בלבם את האמונה
 בהצלחתם בדרכם החלוצית הקשה. לרבים מהיישובים והשכונות
 ניתנו שמות הלקוחים מפסוקים שונים במקרא, בעיקר מפסוקים
 של ברכה, מנבואות הנחמה וממזמורי תהלים. שמות אלו
 מסמלים את חיי המתיישבים, מביעים את שאיפתם, מאווייהם
 ותוכן חייהם במולדתם הקדומה ובמדינתם המחודשת.

אחת השכונות הראשונות, שנבנו בירושלים מחוץ לחומת
 העיר העתיקה, היתה מֶאֶה שְׁעָרִים. החברה, שבנתה את
 השכונה הזאת, נוסדה בשנת תרל"ח בשבוע של פרשת תולדות.

ודפיכך קראה לשכונתה "מאה שערים". על יסוד הפסוק
בפרשה זו: "וימצא (יצחק) בשנה ההיא מאה שערים
ויברכהו ה'". אגדה עממית מספרת, שקראו לה על שם מאה
השערים שהיו בה. אחרים מבארים "על שם מאה חברים
שהתחברו לבנות מאה בתי-מושב".

השכונה העברית הראשונה שנבנתה מחוץ לחומת
ירושלים העתיקה, בצדה של ימין-משה, בקרבת הר-ציון
ושערי-פז, נקראה מִשְׁכְּנוֹת־שֶׁאֲנָנִים על פי דברי הנביא
"וישב עמי בנוה-שלום, ובמשכנות מבטחים ובמנוחות
שאננות" (8). השכונה נבנתה ביזמת משה מונטיפיורי ועל
שם כך נקראה השכונה הסמוכה לה: ימין-משה על יסוד
הכתוב: "ויזכר ימי עולם משה עמו... מוליך לימין משה
זרוע תפארתו... לעשות לו שם עולם" (4).

השכונה יְגִיע־כָּפִים נקראה ע"פ דברי המשורר
"יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך" (5). מייסדי השכונה
היו ברובם בעלי מלאכה, שחיו על יגיע-כפיהם. "שְׁרֵי־צֶדֶק"
במערב ירושלים נקראה ברמז לדברי המשורר: "פתחו
לִי שְׁרֵי צֶדֶק אבוא בם אודה יה" (6), ובשעת ייסודה הייתה
השכונה בשערי העיר ממש. שכונה אחרת נקראת שְׁבַת־אֲחִים
ע"פ דברי תהלים: "מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד" (7).
והשכונה אֶבְנ־יִשְׂרָאֵל — על פי ברכת יעקב: "מידי אביר

(1) בראשית כו יב. (2) יי בריל, יסוד המעלה, חרמ"ג, 217.
(3) ישעיה לב יח. (4) שם סג יא-יב. (5) תהלים קכב ב. (6) שם קיח יט.
(7) שם קלג א.

יעקב מִזֶּם רועה אבן ישראל⁽¹⁾ ועל שום שמספר מייסדיה
היה חמישים ושלשה, כמניין אב"ן.

מִקּוֹר בְּרוּךְ נקראה על שום: "יהי מקורך ברוך"⁽²⁾
וכרמו לשם מייסדה ברוך הירשנוף; שכונת גֶּאֱזָה — על שם:
"גֶּאֱזָה תתנו לארץ"⁽³⁾. ורְטֶמָּה — על פי דברי הנביא:
"ורחמתי את לא רוחמה"⁽⁴⁾. בשם רוחמה נקרא גם יישוב
בדרום.

שכונה אחת בירושלים נקראה נְנוּה שֶׁאֲנָן; זהו כינויה
של ירושלים לעתיד בנבואת ישעיהו: "חזה ציון, קרית מועדנו
עיניך תראינה ירושלים נוה שאנן אהל בל יצָעֵן..."⁽⁵⁾. השם
נוה שאנן ניתן גם לשכונות בתל-אביב ובחיפה.

שכונה בדרום ירושלים נקראה תַּף פִּיּוֹת, על פי תיאור
האהובה בשיר השירים: "כמגדל דויד צוארך, בנוי
לתלפיות", שדרשוהו חכמים: "תלפיות — תל שכל הפיות
פונים בו" או "מתפללין עליו"⁽⁶⁾. שכונה במערב העיר נקראה
רומָה, הואיל והיא נמצאת במקום הרם ביותר של ירושלים
החדשה והשם רומז לדברי המשורר בתהלים: "ימין ה' רוממה
ימין ה' עושה חיל"⁽⁷⁾. רַמַּת-נְחֹל, השוכנת בדרומה של
ירושלים על רמה משקיפה על פני קבר רחל, נקראה כוכר
לתנחומי ירמיהו הנביא: "קול בְּרָמָה נשמע... רחל מבכה
על בניה... מנעי קולך מבכי... ושבו בנים לגבולם". לפי האגדה

(1) בראשית מט כד. (2) משלי ה יח. (3) ויקרא כה כד.

(4) הושע ב כה. (5) ישעיה לג כ. (6) שיר השירים ד ד; ברכות ל ע"א.

(7) תהלים קיח טו.

אמר הקדוש-ברוך-הוא: „בשבילך רחל מחזיר אני את ישראל על מקומם“⁽¹⁾.

היישוב החדש אֶזְרָחָה בסביבת ירושלים, בצדה המערבי-דרומי, נקרא על פי הכתוב: „ליהודים היתה אורה ושמחה“⁽²⁾. היישוב נמצא באזור הקרבות עם צבאות הערבים, שיד ישראל גברה עליהם, במלחמת השחרור בשנת תש״ח.

במערבה של ירושלים כפר הוצבים חדש בשם מְעוֹז צִיּוֹן, הבנוי על כתף הר הקסטל, שבו ניצחו לוחמי ישראל ניצחון גדול ובעוזם הבטיחו את ציון לישראל. השם מעוז-ציון רומז לדברי הנביא: „עורי עורי לבשי עוֹזך ציון לבשי בגדי תפארתך ירושלים“⁽³⁾. מערבה מזה היישוב החדש מְסַלֵּת-צִיּוֹן, הנקרא על פי דברי ישעיה: „סלו סלו המסֵּלָה... הרימו נס על העמים“⁽⁴⁾. בקרבתו שני יישובים, האחד תְּרוֹם והשני תְּעוֹז, ושניהם מקרא אחד דרשו: „לך זרוע עם גבורה תעוז ירך תרום ימינך“⁽⁵⁾.

יישוב חדש במרומי הר גבוה, דרומה מכאן, נקרא נֶסֶת־הָרִים, על פי הפסוק: „כנשא נס הרים תראו וכתקע שופר תשמעו“⁽⁶⁾. מקום זה היה בסיס להתקפת הפולשים המצריים על עמדותינו בסביבה. הפולש נסוג, ולישראל באה ישועה, וזכר לכך גם בשם היישוב החדש: יְשַׁעִי, רמז לתהילת דוד: „ה' אורי ויְשַׁעִי ממי אירא“⁽⁷⁾.

(1) ירמיה לא טו; פתיחתא איכה רבתי. (2) אסתר ח טו (3) ישעיה

נב א. (4) שם סב י. (5) תהלים פט יד. (6) ישעיה יח ג.

(7) תהלים כז א.

מערבה, בתחום השפלה – היישוב החדש נתיבה,
הנקרא על יסוד דברי המשורר: „נר לרגלי דברך ואור
לנתיבותי“ (1).

בתחום הנגב יישובים סמוכים זה לזה הנקראים: תפרח,
גִּילָת, רֶנָן, מִסְלוֹל, פְּדוּיִים, כולם – על פי נבואת ישעיה
על פריחת מדבר הערבה: „יששום מדבר וציה ותגל ערבה
ותפרח כחבצלת, פרח תפרח ותגל אף גילת ורנן...
והיה שם מסלול... והלכו גאולים: ופדוויי ה' ישובו ובאו
ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם“ (2). יישוב אחר בקרבת
המקום נקרא בְּטָחָה, ע"פ הנבואה: „בהשקט ובבטחה
תהיה גבורתכם“ (3).

היישוב מְבוּעִים במבואות הנגב נקרא אף הוא ע"פ
דברי הנביא על תחיית השממה: „והיה השרב לאגם וצמאון
למבועי מים“ (4). היישוב סמוך אל מפעל המים להשקאת
הנגב.

היישוב בֵּית-אֶשֶׁל בקרבת באר-שבע נקרא לזכר
אברהם אבינו, שנטע „אשל בבאר-שבע“ (5). האשל הוא העץ
הטיפוסי במרחבי הנגב, והדרוש מצא בשם אשל ראשי תיבות
אכילה, שִׁתִּיה, לִינָה, שלושת הדברים, שהיה אברהם נותן
ברצון לאורחיו שבאו בצל קורתו.

דרומה יותר, בנגב, היישוב מִשְׁאֵפִים, הנקרא על פי
דברי דבורה הנביאה בשירת הניצחון: „מקול מחצצים בין
משאים שם יתנו צדקות ה'“ (6). היישוב הנקרא כִּי־בִים,

(1) תהלים קיט קה. (2) ישעיה לה י. (3) שם לטו. (4) שם לה ז.

(5) בראשית לא כג. (6) שופטים ה יא.

שמובנו טיפות גשם, מזכיר את נבואת מיכה: „והיה שארית יעקב... כרביבים עלי עשב“⁽¹⁾. ואת תיאור תחיית המדבר בדברי המשורר: „תלמיה נִה... ברביבים תמוגגנה, צמחה תברך... ירעפו נאות מדבר וגיל גבעות תחגרנה“⁽²⁾.

היישוב מערבית לרביבים נקרא מִבְטָחִים, כרמז לדברי ישעיה: „וישב עמי בנוה-שלום ובמשכנות מבטחים“⁽³⁾. מערבה מזה צור-מֵעוֹן, על יסוד דברי התפילה: „הִיה לִי לְצוּר מֵעוֹן... להושיעני כי סלעי ומצודתי אתה“⁽⁴⁾. היישוב הוקם בקרבת חורבה בשם הערבי מַעִין — מעון הקדומה.

צפונה מזה בגבול הנגב היישוב שוֹבָה, רמז לתפילת משה: „שׁוּבָה ה' רבבות אלפי ישראל“⁽⁵⁾. בסביבה זו, בנגב נוסדו יישובים רבים של בני גלויות שונות, וסמל לזה בפסוק: „שׁוּבָה ה' את שביתנו כאפיקים בנגב“⁽⁶⁾.

באותה סביבה פונה כביש מהנגב צפונה אל השפלה, ועל ידו היישוב נֶצְנִים, ששמו מסמל את עליית הצעירים על האדמה: „הנצנים נראו בארץ“⁽⁷⁾. צפונה מזה בְּצָרוֹן, הנקרא ע"פ קריאת הנביא: „שובו לבצרון אסירי התקוה“⁽⁸⁾. המתישבים הראשונים באו מרוסיה, שבה היו אסורים, וכל תקוותם הייתה להשתחרר ולעלות ארצה.

עוד לפני ייסודה של תל-אביב, נבנו בצדה של יפו שתי שכונות עבריות. האחת נקראה נֶה-שְׁלוֹם ע"פ הפסוק:

(1) מיכה ה.ו. (2) תהלים סה.יא. (3) ישעיה לב.יח. (4) תהלים עא.ג. בפסוק מקביל בתהלים ל"א ג' מובא — צור מעוֹן. (5) במדבר י.לו. (6) תהלים קכו.ד. (7) שיר השירים ב.יב. (8) זכריה ט.יב.

„וישב עמי בנוה-שלום...“⁽¹⁾, ובצדה נוה-צדק, הנקראת
ע"פ הכתובים: „יברכך ה' נוה-צדק“, „נוה-צדק ומקוה
אבותיכם ה'“⁽²⁾.

בית-הספר החקלאי מקנה-ישׂראל נקרא על יסוד
דברי ירמיהו: „מקוה ישראל מושיעו בעת צרה“,
„מקוה ישראל ה'“⁽³⁾. שלוש כוונות מצאו בשם זה: תקוות
ישראל, כינוס פזורי ישראל ומקום הטהרה לישראל על
אדמת ישראל מחיי גלות בזוים.

מייסדיה של פתח-תקנה, יהודים חרדים מירושלים,
התכונו בתחילה לבנות להם מושבה בסביבת יריחו, שבה
היה עמק עכור, הידוע מכיבוש הארץ בימי יהושע בן-נון.
לפיכך אמרו לקרוא למושבתם הראשונה פתח-תקוה, רמז
לנחמות הושע: „ונתתי לה את כרמיה משם ואת עמק עכור
לפתח-תקוה“⁽⁴⁾. אולם מסיבות שונות לא הצליחו הקונים
לרכוש את האדמה בסביבות יריחו ורכשו שטח אחר, בסביבות
יפו, ופה הניחו את היסוד למושבתם בשם זה. למועצה אזורית
בקרבת פתח-תקוה דרומה קראו מפעלות, על פי דברי
תהלים: „לכו חזו מפעלות ה'“⁽⁵⁾.

ראשון לציון רומזת בשמה לתנחומי ישעיהו:
„ראשון לציון הנה הנס ולירושלים מבשר אתן“⁽⁶⁾. בתחומה
של ראשון לציון שכונה של יהודי תימן בשם שיבת-ציון
המזכירה את דברי תהלים: „בשוב ה' את שיבת ציון, היינו
כחולמים“⁽⁷⁾. בקרבתה שכונה אחרת של יהודי תימן, נוה-

(1) ישעיה לב יח. (2) ירמיה לא כב, ג ז. (3) שם יד ח, יו יג.

(4) הושע ב יז. (5) תהלים מז ט. (6) ישעיה מא כז. (7) תהלים קכו א.

צִיּוֹן, הנקראת כלשון התפילה בנוסח תימן: "ותחזינה עינינו
 בשובך לְנֶנְךָ צִיּוֹן" (בנוסח אשכנז וספרד: "בשובך לציון").
 נִסְ צִיּוֹנָה נקראה ע"פ דברי הנביא: "שאו נס
 ציונה" (1). בקרבתה פרדס גדול הנקרא בֶּן-כָּנָה על פי הנבואה
 "והיתה נפשם כגן רוח" (2). בראשית התנועה הציונית
 עלתה מרוסיה קבוצה של צעירים שכתבה על דגלה את דברי
 הנביא ישעיה: "בית יעקב ליכו ונלכה" (3), וקראה לעצמה
 בראשי תיבות אלו — ביל"ו. במלאות חמישים שנה לייסוד גדרה,
 מושבתם של בני ביל"ו, הונח בצפונה יסוד למושב חדש,
 הנקרא כְּפָר-בִּיל"ו.

בסביבות רמלה היישוב החדש של שרידי ההשמדה
 באירופה, נֶצֶר, כדברי הנביא: "ויצא חוטר מגזע ישי ונצר
 משרשיו יפרה" (4). בקרבת רמלה יישוב בשם נֶשֶׁךְ ש, ע"פ
 הנבואה: "הבאים ישרש יעקב יציץ ופרח ישראל" (5).

בקרבת לד שוכנת בֶּן-שֶׁמֶן, הנקראת ע"פ שירת
 הכרם בישעיה: "כרם היה לדודי בקרן בן-שמן" (6). מייסדי,
 יישוב זה התכוונו בעיקר למטעי זיתים ולתעשיית שמן. באותה
 סביבה היישוב החדש יָגֵל, הנקרא ע"פ פסוקי הישועה: "ואני
 בחסדך בטחתי יגל לבי בישועתך" (7), "בשוב אלהים שבות
 עמו יגל יעקב ישמח ישראל" (8). השם ניתן זכר לתשועה
 ולניצחון בקרבות במלחמת השחרור בשנת תש"ה.

על גבעות השרון, צפונית לתל-אביב, היישוב שְׁפִי ים,

-
- (1) ירמיה ד ו. (2) שם לא יא. (3) ישעיה ב ה. (4) שם יא א.
 (5) שם כז ו. (6) שם ה א. (7) תהלים יג ו. (8) שם נג ז.

היינו גבעות, רמז לתיאור גאולת ישראל: „להקים ארץ להנחיל נחלות שממות... ובכל שפיים מרעיתם” (1). צפונה מכאן היישוב אוֹדִים, כלומר גזרי עץ, שארית השרפה: „כאוד מוצל משרפה”, „אוד מוצל מאש” (2). המתיישבים הם שארית הפליטה ממחנות ההסגר ומן המשרפות בשואת יהדות אירופה.

היישוב בְּנֵי-צִיּוֹן בשרון, הנקרא על שם מסדר בני ציון שסייע לייסודו, שמו מזכיר את נבואת יואל: „ובני ציון גילו ושמחו בה” (3). מזרחה מזה היישוב החדש פּוֹרֶת, בגבול נחלתו של יוסף, זכר לברכת יעקב אבינו ליוסף בנו: בן פֶּרֶת יוסף בן פורת עלי עין” (4). המועצה האזורית, המקיפה יישובים אחדים בשרון התיכוני, תל-מונד וסביבתה, נקראת הַדְר הַשָּׁרוֹן, זכר לנבואת הגאולה: „הדר הכרמל והשרון המה יראו כבוד ה' הדר אלהינו” (5).

היישוב גְּאוּלָּים, מזרחה מזה בשרון התיכוני, נקרא ע"פ נחמת הנביא: „דרך לעבור גאולים” (6).

חֲבֻצֹת הַשָּׁרוֹן, מושבה קטנה בשרון, בתחום עמק חפר, נקראת לפי הכתוב בשיר השירים: „אני חבצלת-השרון שושנת העמקים”, הנדרש בדברי חז"ל על כנסת ישראל, האומרת: „אני היא, שהייתי חבויה ורמוסה בצלן של מלכויות, למחר כשיגאלני הקדוש-ברוך-הוא מצלן של מלכויות, אני מרטבת כשושנה ואומרת לו שיר חדש” (7). היישוב חֶרֶב לָאֵת במבואות חדרה, שמייסדיו הם חיילים

(1) ישעיה מט ח-ט. (2) עמוס ג יא, זכריה ה ב. (3) יואל ב כב.
(4) בראשית מט כב. (5) ישעיה לה ב. (6) שם נא י. (7) שה"ש ב א, שה"ש רבה לפסוק זה.

משוחררים ממלחמת העולם השנייה, רומז בשמו לחזון השלום
„וכתתו חרבותם לאתים“ (1).

היישוב הקטן הפצי־בה בקרבת חדרה נקרא על פי
דברי הנביא: „לא יאמר לך עזובה... כי לך יקרא חפצי־
בה“ (2). שם זה ניתן גם ליישוב בעמק יזרעאל המזרחי. חפצי־
בה מובא במקרא גם כשם פרטי לאשה (3).

השכונה הגדולה שבחיפה, הבנויה במורד הכרמל, נקראת
הַדֶּרֶה פֶּרְמֶל ע"פ דברי ישעיה: „הדר הכרמל והשרון
המה יראו כבוד ה' הדר אלהינו“ (4).

מֶרְחָבִיָּה, היישוב הראשון בעמק יזרעאל, ראשיתה
במרומי גבעה, הצופה על מרחבי העמק, ולפיכך נקראת בשם
זה, המזכיר את דברי המשורר: „מן המצר קראתי יה ענני
במרחביה“ (5). דרומית-מערבית לה, במשמר העמק, ניצחו
כוחות ההגנה את ניצחונם הגדול על הצבא הבלתי סדיר של
הערבים במלחמת השחרור בשנת תש"ה, ועל שם זה נקרא
יישוב חדש בסביבה זו קֶרֶן יִשְׁע, כלשון הכתוב: „אלי צורי
אחסה בו מגני וקרן ישעי... ומן אויבי אןשע“ (6).

היישוב נוֹה־אֵיתָן שבעמק בית-שאן נקרא על פי-
הפסוק: „הנה כאריה יעלה מגאון הירדן אל נוה־איתן“ (7).
אם המושבות בגליל, ראש-פנה, שנוסדה בראשיתה
על אבנים וסלעים עזובים ושוממים, נקראת על פי הפסוק

(1) ישעיה ב' ד', מיכה ד' ג'. (2) ישעיה סב' ד'. (3) מל"ב כא' א.
(4) ישעיה לה' ב'. (5) תהלים קיח' ה'. (6) שם יח' ג'. (7) ירמיה מט' יט.

בתהלים: „אכן מאסו הבונים היתה לראש פנה" (1). יסוד-
המעלה השכנה לה, מזכירה את המסופר בעלייתם של בני
הגולה מבבל: „באחד לחודש הראשון הוא יסד המעלה" (2).
היינו ראשית העלייה.

היישוב קמים, במרומי הרי הגליל, שהיה נקרא
בערבית מנאכה, נקרא עזה ע"פ תהלים: „ויבן כמו רמים
מקדשו בארץ יסדה לעולם" (3). רמים הוא מהיישובים הרמים
ביותר במדינת ישראל.

תרשיחה שבגליל המערבי, ניתן השם מעונה ע"פ
ברכת משה: „מעונה אלהי קדם... ויגרש מפניך אויב ויאמר
השמד" (4). תרשיחה הייתה בסיס חשוב של האויב במלחמתו
נגד מדינת ישראל בשנת תש"ח. צבא ישראל הסתער וגירשו
מכאן, ובזה נושע הגליל המערבי.

יישוב חדש בגליל המערבי, בתחום נחלתו של שבט
אשר, נקרא דבא, שפירושו אולי עצמה וכוח או שפע יכול
האדמה, כדברי ברכת משה לאשר: „ברזל ונחושת מנעלך וכימך
דבאך" (5), ודרשו חז"ל: „שהיו כל הארצות דובאות כסף
וזהב לארץ-ישראל" (6).

יישוב חדש מזרחה מזה נקרא עין-עקב, גם הוא
מלשון אותה ברכה: „וישכן ישראל בטח בדד עין-יעקב
אל ארץ דגן ותירוש אף שמיו יערפו טל" (7).

(1) תהלים קיח כא. (2) עזרא ז ט. (3) תהלים עה ע.
(4) דברים לג כז. (5) שם לג כה. (6) ספרי, עקב מב; ספרא,
בחקותי א. (7) דברים לג כח.

ד. שמות יישובים על-פי השמות הערביים *

יישובים עבריים רבים בארץ נקראים בשמות, שמוצאם מן השמות הערביים של המקומות, שעליהם נוסדו, או משמות הכפרים הסמוכים להם. לאחדים משמות אלו יש מובן ברור בערבית, אולם בעברם לעברית הם מאבדים כל מובן, כגון השמות: חדרה, מטולה, שפיה, סג'רה וכו'.

שמות ערביים אחרים בעלי מובן ידוע בערבית, השתנו בעברם לעברית במעט או בהרבה וקיבלו הוראה שונה לגמרי מהוראתם בערבית, כגון השמות: טַחְסָה—תל-חי, בִּיר-טַאבִּיָּה—בִּיאַר-טוֹבִיָּה, חֶלְדָּה—חֶלְדָּה, עֵין אֶלְנַארְדָּאת—עֵין וַרְדֵּי, מִגְדֵּל צַאדֶק—מִגְדֵּל צֶדֶק, אֶבְקִיב—עֵין-גִּב, בִּיר עֵינִים—בִּיאַר-גִּנִּים, מִלְחָמִיָּה—מִנְחָמִיָּה, בֵּית-גִּין—בֵּית-גִּן, אֶמְוִירְעָה—מְזוֹר, בֵּית-נְקוּבָא—בֵּית-נְקוּפָה, חֵרְפַת סִיָּה—עֵין-סִי, עֵין-סוּף—עֵין-הוֹד וכו'.

שמות ערביים אחדים בלי כל הוראה מובנת בערבית ושאינ מוצאם ידוע, עברו לעברית, לבשו צורה אחרת במעט או בהרבה, וקיבלו הוראות בעברית. כגון: עֶרְתוּף—הַרְטוּב, כְּפַר-אַרְיָה—כְּפַר-אוּרְיָה, נַעְנָה—נַעַן, פָּרַעַם—פָּאֶרַעַם, דִּישוּם—דִּישוּן, סַעַסַע—סַאסָא, כְּנַתִּיָּה—רַבְתִּיָּה, גִּיָּה—גִּיאָה וכו'.

יש שמות ערביים ש ת ו ר ג מ ו לעברית. יש שהתרגום ישיר ויש שהוא בקצת שינוי; תַּל עֵדַס—תַּל עֶדְשִׁים, קְרִית-אַלְעֵנַב—קְרִית-עֵנָבִים, עֵין-זִיתוֹן—עֵין-זֵיתִים, חֵרְפַת אֶלְלוּ—

(*) בפרק זה הובאו רק אותם השמות ממוצא ערבי, שהשתרשו בדבור העברי או שאושרו ע"י ועדת שמות היישובים שעליה הקרן הקיימת. יישובים חדשים הנקראים זמנית בשמות ערביים לא הובאו כאן.

לְוִיִּם, רֹאס אֶבְיָקוּרָה — רֹאשׁ הַנִּקְרָה, עֵין-עֹזָל — עֵין-אֵילָה, סַגְרָה — אֵילָנָה, סַנְדְיָאנָה — אֵילָנָה נִגְמַת-אֶצְבָּח — אֵילַת-הַשֶּׁחַר וכו'.

ייתכן שהרבה מהשמות הערביים הם למעשה שמות עבריים קדומים, שבמקרה לא נשאר להם זכר בספרות הקדומה, והם שרדו בקרב התושבים בצורתם הקדומה או משובשים במקצת ובהרבה. כגון השמות: יַאגִּוּר — יַגוּר, עֲגוּר — עֲגוּר, מִסְחָה — מִשְׁחָה, בֵּית-אֶלְפָּא — בֵּית-אֶלְפָּא. אולי טמון בשם עֲפוּלָה — עֶפְלָה העברי.

השם עֵין-פָּרָם לכפר שבקרבת ירושלים, דומה לשם הערבי (קֶרֶת-עֵין-פָּרָם) היא צורה עברית של השם הערבי קֶרֶת אֶלְעֵנָב — כך היה ידוע בימי הביניים הכפר הסמוך הנקרא בימינו בשם עֵין-עוֹשׁ, כשם משפחה מוסלמית שהתיישבה כאן בקירוב במאה השש-עשרה. השם קֶרֶת אֶלְעֵנָב מצוי בספרות הערבית וגם הקראי שלמה בן ירוחם מזכירו בקירוב במאה העשירית. תחנת המשטרה הסמוכה לכפר אבו-עוֹשׁ הייתה נקראת אֶלְעֵנָב בקרב הערבים עד היום הזה.

במבוא אל קרית-ענבים יישוב חדש בשם בֵּית-נִקּוּפָה. זו צורה עברית של השם הערבי בֵּית-נִקּוּבָא. המלה הערבית נִקּוּבָא, הדומה לנִקְב, פירושה מעבר צר בין הרים. זה מתאים לכפר זה, הנמצא במעבר הרים בדרך אל ירושלים. מלה זו, כשם מקום, נִקְב, נזכרת במקרא בנחלת שבט נפתלי (2). זוהי המלה הארמית נקובתא (גם נקופתא), הנזכרת

(2) יהושע יט לג.

(1) ועי' בחוברת הקודמת ע' 30.

בתלמוד וכלולה בשם מקום אחר בגליל העליון⁽¹⁾. בתלמוד
 בזכרת משפחת כוהנים בשם בית-נקופי, ואפשר להניח, שנקראה
 על שם מקומה שהיה בכפר-נקובא⁽²⁾. אמנם במלה „נקופה“
 אפשר למצוא הוראה אחרת, הקשורה בגידול זיתים. נקיפה
 היא חביטת הזיתים במקלות ואיסוף פירותיהם. אלו הם זיתי
 ניקוף בהשוואה לזיתי מסיק, שנקטפו בידיים⁽³⁾. הנביא ישעיהו
 בתיאור השממה אומר: „ונשאר בו עוללות כנקף זית... בראש
 אמיר“⁽⁴⁾. גם הוראה זו מתאימה לבית-נקופה, השוכנת
 באזור, שבו כרמי זיתים למכביר.

השם הַר טוֹב ליישוב, הנמצא בהרי ירושלים מערבה
 בגבול השפלה, מוצאו מערבית, והוא צורה עברית, שניתנה
 לשם הערבי עֶרְתוֹף של הכפר הסמוך. לא ידוע מוצאו של
 השם הערבי, אך הצורה העברית, הַר טוֹב, הולמת יישוב זה.
 השוכן בהר ומזג אווירו טוב. לפי דברי המתיישבים הציע
 אליעזר בן-יהודה את השינוי בשם הזה.

דרומית להרטוב, בצד הדרך אל בית גוברין, יישוב חדש
 בשם עָגוֹר בכפר הערבי הנטוש עֶגוֹר. לפי המילונים
 הערביים מציינת המלה עֶגוֹר מין דלעת. בעברית עָגוֹר הוא
 מין עוף, הנזכר במקרא.

מערבית להרטוב היישוב פְּפֹר-אוֹרָה. לכאורה
 נדמה, שנקרא על שם איש עברי אוריה. אולם למעשה זו

(1) חוספתא שביעית יד יא; ירושלמי שביעית ו א. (2) ירושלמי
 יבמות א ו — בית נקופי; חוספתא יבמות א ג — בית קיפאי; יבמות טו
 ע"ב — בית קופאי. (3) חלה ג ט; פאה ח ג. (4) ישעיה יז ו.

צורה עברית של השם הערבי כפר-אךנה, שם החורבה שבמקומה נוסד יישוב זה. המלה אריה בערבית היא מעין אורווה בעברית.

באר-טובה נקראת כאילו בשם איזה טוביה. אולם למעשה זוהי צורה עברית של השם הערבי ביר-טאביה. טאביה היא מצודה קטנה, ומקור המלה בטורקית. ייתכן שהייתה כאן מצודה קטנה להגנת הדרך ממצרים לסוריה, שעברה בסביבה זו.

דרומית-מערבית לבאר-טובה יישוב חדש גיאָה בקרבת העיירה מגדל-גד, בסביבות אשקלון ההיסטורית. השם גיאָה מסמל לכאורה את הגיאות בתנועת ההתישבות היהודית עם הקמת מדינת ישראל, אולם למעשה זו צורה עברית של גִיָּה, שם הכפר הערבי הנטוש שבקרבת המקום. פירושו של השם גִיָּה ומוצאו אינו ידוע. לפי השערה פה מקומו של הגִיָּה הנזכר במקרא במלחמה שבין ישראל לפלשתים. כמו שמסופר בספר שמואל: „ויקומו אנשי ישראל ויהודה ויריעו וירדפו את הפלשתים עד בואך גיא" (1). אמנם קשה להבין מדוע קראו לה גִיָּה, והיא שוכנת במישור שטוח לגמרי. חֲלָדָה נקראה כשם הכפר הערבי חֲלָדָה, שהיה בקרבתה קצת ממזרח לה ובימינו נמצא במקומה היישוב החדש משמר-דָּוִד. אמנם השם חולדה מזכיר את השם הפרטי של אישה, המצוי במקרא גם לנביאה בישראל. אולם לפי המסורת הערבית נקראה חולדה על שמו של חאלד בן

(1) שמואל א' יו נב.

אלנלד, מן המפקדים החשובים של צבאות הערבים, כובשי הארץ במאה השביעית. בכפר ח'ולדה הראו קבר של אחד מצאצאיו, שייך ח'אלד. בירושלים הייתה משפחה מוסלמית חשובה בשם ח'אלדי, שייחסה עצמה על ח'אלד בן אלנלד הנזכר.

ממזרח לרחובות היישוב נַעַן. מוצא שמו מהשם הערבי נַעְנָה. כך נקרא הכפר העברי בסביבתה, וכך נקרא גם היישוב העברי בראשיתו, וזה כנראה שיבוש השם נַעְמָה המובא במקרא, עיר בנחלתו של שבט יהודה⁽¹⁾. השם נענה שונה ל"נען", כאילו עתיד מקוצר משורש "ענה" שרצונו לומר: "נַעְנָה וְנַעְנָה לכל קריאה להתיישבות ולביטחון בארץ". בקרבת נען יישוב חדש בשם סְתֵרָה וזו היא צורה ערבית מהשם הערבי סְטֵרִיה. כך נקרא היישוב הזה, כשם השבט הבדווי שהתיישב כאן.

השם רַמְלָה הוא ערבי ובא מהמלה רַמֶּל—חול. העיר נבנתה בראשיתה ע"י הערבים בשנת 716 ברצועת החולות המשתרעת מערבה. בימי הביניים היה ברמלה יישוב יהודי, ושמו מובא לפרקים בתעודות עבריות שנמצאו בגניזה של מצרים. בתעודה אחת תורגם השם רמלה לשם חוֹלָה בעברית.

בקרבת לָד, מזרח-דרומה יישוב חדש בשם דְּנֵיאל. וזו צורה עברית של השם הערבי דְּאֵנְיאל. כך נקרא הכפר הנטוש על שם איזה קדוש, נבי דאניאל הקבור בו. אין לו כל

(1) יהושע טו מא.

זכר בספרות. עכשיו אומרים התושבים, שהיישוב נקרא
לזכרו של דניאל פריש, מנהיג ציוני בארצות-הברית, שנפטר
לפני זמן קצר.

צפונית לרמלה היישוב העברי טִיָּרָה, הנקרא כשם
הכפר הערבי שבו הוא שוכן, מתוך הנחה, שזו מלה עברית.
שפירושה בראשיתה מחנה אוהלים ואחר-כך ארמון מפואר.
לכפר זה קוראים טִירַת-יְהוּדָה, להבדילו מכפר אחר
בשם טירה, בקרבת חיפה, טירת-הכרמל.

מזרחה לטירת יהודה יישוב בשם מְזוֹר, צורה עברית
לשם הערבי מְזֻרְצָה (משורש זרע), שפירושו שדה תבואה.
ובעברית פירושו של מְזוֹר — רפואה.

צפונית למזור הכפר מְגִדֵּל-צֶדֶק. כך נקראות גם
המחצבות הסמוכות אליו, אך לא על שם הצדק השורר
כאן נקרא המקום, אלא השם הוא צורה עברית של השם
הערבי מְגִדֵּל-צֶדֶק על שם השיף צאדק, שהתיישב כאן
לראשונה עם בני משפחתו, בראשית המאה התשע-עשרה.
הכפר סִלְמָה, הסמוך לתל-אביב, הפך ליישוב עברי
ונקרא שָׁלֵם. האגדה הערבית אומרת למצוא בשם סִלְמָה
את המלה סֵאֵלִם, שפירושה שָׁלֵם בעברית. כידוע שָׁלֵם הוא
שמה הקדום של ירושלים וגם של כפר בקרבת שכם (בערבית
סֵאֵלִם), בהרי שומרון.

כפר מל"ל שבשרון הדרומי נקרא בראשיתו בשם
עֵין-חַי וזו צורה עברית מהשם הערבי חֵרְפַת חַיָּה —
חורבת הנחש (שם זה מובא במפה, הגדולה שהוכנה בשנת

1878 ע"י החברה האנגלית לחקירת הארץ). "חורבת הנחש"
הפכה ל"מעין חיים".

בקרבת כפר-סבא היישוב החדש נִה - יָמִין — לכאורה
שם עברי, אולם למעשה זה סירוס השם הערבי נְבִי יָמִין;
כך נקרא קבר קדוש בקרבת היישוב הזה. המסורת הערבית
מאמינה, שזהו קברו של בנימין בן יעקב אבינו. השם
בנימין השתבש בה לנְבִי יָמִין.

בשרון התיכוני, בקרבת תל-מונח, מושב בשם עֵין -
נָד. לכאורה גם זה שם עברי על שם שיח הוורד.
אולם אין זו אלא צורה עברית של השם הערבי עֵין אֶנְאֶרְדָּאת,
כפי שנקרא המקום הזה לפני התיישבות היהודים בו. שם
זה רשום במפה הנ"ל. השם עֵין אֶנְאֶרְדָּאת פירושו בערבית
מעיינות של היורדות לשאוב מים.

בקרבת המושבה אבן-יהודה מערבה, יישוב קטן בשם
בְּאֶרֶ - גַּנִּים. זו היא צורה עברית של השם הערבי בִּיר
עֵנִים, ופירושו באר השלל. בסביבה החגורו בדווים, שהיו
על הביזה והשלל בדורות קודמים. מזרחה מזה נמצא יישוב חדש
בשם בְּאֶרֶ - יָם, צורה עברית של בִּירְיָן, שם חורבה
סמוכה, על שם שתי בארות שהיו בה.

בעמק חפר יישוב בשם עֵין - הַחֹרֶשׁ. שם זה ניתן
בהשפעת השם הערבי של עמק חפר, ואדי אֶחְנָאֶרְת. היהודים
חשבו בטעות, שהשם אלחוארת הוא לשון רבים של אֶחְנָאֶרְת,
היינו — החֹרֶשׁ. ולמעשה אֶחְנָאֶרְת הוא שם של שבט בדווים,
שהתגורר בדורות קודמים בעמק זה.

השם עֵדְרָה הוא ערבי, ונכתב בערבית אֶחְצִירָה.

היינו—הירוקה: כך נקרא המקום הזה על שם הביצות המכוסות
ירק רב. בינתיים יושבו הביצות, והסביבה עטויה ירק מטעים.
גם השם כרכור הוא ערבי, ואין לדעת את מוצאו ופירושו.
אין הוא מופיע בספרות בדורות הקודמים, ובפעם הראשונה
הוא מובא במפה הנזכרת משנת 1878.

בקרבת בנימינה היה משק עברי, תחנת ניסיונות
חקלאית, בשם זַרְעוֹנָה, שלכאורה מקורו במלה "זרע".
שם ההולם משק חקלאי. אולם למעשה זהו שיבוש השם
הערבי זַרְקָנִיה, שנגזר מהמלה זַרְקָא, שפירושה — כחולה. כך
נקרא הנחל הקרוב, נחל התנינים נַהַר א-זַרְקָא, על שם מימיו
הכחולים.

במזרחה של בנימינה יישוב חדש, אֶלְוֵנָה. זהו תרגום
השם הערבי של הכפר השכן סַנְדְּנָאנָה. סַנְדְּנָאן בערבית—עץ
אלון. עץ זה מצוי בסביבה זו.

השם שַׁפְיָה של כפר-הנוער, הסמוך לזכרון-יעקב, הוא
ערבי, ומקורה המלה הערבית שַׁפָּא, שפירושה רפואה. כך נקרא
המקום מסיבת מזג האוויר המבריא והמרפא של הסביבה
במרומי הר פורה.

צפונית לשפיה, בצד הכביש אל חיפה, יישוב חדש
בשם עֵין-אֶיָּה, זהו תרגום השם עֵין-עֶזְאֵל של הכפר
הסמוך, שעל אדמתו הוקם יישוב זה. בינתיים הוקם בכפר
יישוב אחר ונקרא עופר, מלה אחרת לאיילה הצעירה.

המושבה עֵתָּלִית נקראה כשם הערבי של החורבות
הסמוכות, יישוב צלבנים ידוע במאה השתים-עשרה.
השם עתלית נזכר ראשונה במאה השלוש-עשרה.

בספרות הערבית, אך לא ידוע פירושו ומוצאו של השם הזה. בקרבת עתלית יישוב חדש בשם עֵין-הוֹד. אמנם נמצא המקום בסביבה נהדרה שהוד רב נסוך עליה, אולם אין זה מקור השם, והוא למעשה צורה עברית של השם הערבי עֵין חֶן, ופירושו — מעיין השוקת. הכפר נקרא על שם שוקת שהייתה מונחת בצד מעיין להשקאת הצאן. החֶן הערבי הפך להוד עברי.

בסביבות חיפה יישוב הנקרא כְּפַר-אַתָּא. בשם „אתא“ נקרא גם בית-החרשת לאריגים הנמצא בו. השם כְּפַר-אַתָּא הוא צורה משובשת מהשם הערבי כְּפַר-אַתָּא או כפריתא. אולי מוצאו של השם הוא ארמי קדום.

דרומה מזה נמצאת גִּזְרֵה. זו צורה עברית מהשם הערבי גִּזְרֵה של הכפר הערבי הקטן שהיה בקרבתה. גִּזְרֵה אחרת נזכרת במקרא ומקומה בנחלתו של יהודה, בדרומה של הארץ (1).

נֶהֱרֵה נקראת על שם הנהר, מי גִּזְרֵה, מעובר בחוכה והוא יוֹדֵה מהרי הגליל וזורם בימות הגשמים אל ים התיכון. השם נהריה ניתן בהשפעת השם הערבי אֶ-נֶהֱרֵה, היינו הנהר, כפר ערבי הנמצא בקרבתה מזרחה, אף הוא על שם הנהר הזה. בקרבת נהריה משק פרטי בשם עֵין-שָׁךְ. בעליו קרא לו על שם אשתו שרה, ובחר בצורה עין-שרה, על ידי הסבת השם הערבי של המקום אֶנְשַׁרְאָה ל„עֵין שָׁךְ“. אֶנְשַׁרְאָה, פירושו — שמחה, עונג.

(1) יהושע טו כא.

הַיִּשׁוּב רֹאשׁ - הַנִּקְרָה נִקְרָא כֶּשֶׁם רֹאשׁ הַהָר הַסְמוּךְ
הַבּוֹלֵט בֵּים וְעָלָיו מִשְׁמֵר גְּבוּל יִשְׂרָאֵל. הַהָר נִקְרָא בְּעֶרְבִית כֶּאֱסֶ
אֶ-נֶּאֱקִירָה, וְתִרְגּוֹמוֹ - רֹאשׁ הַנִּקְרָה, עַל שֵׁם הַנִּקְרָה וְהַמַּעֲרָוֹת
בְּשִׁיפּוּלֵי הָרֹאשׁ הַזֶּה, הַטּוֹבִלִים בֵּים הַתִּיכוֹן.

מִזְרַחָהּ בַּהָרִי הַגָּלִיל - הַיִּשׁוּב הַחֲדָשׁ גֶּרֶן. זֶהוּ תִּרְגּוֹמוֹ
הַחֲצִי הָרֹאשׁוֹן שֶׁל הַשֵּׁם הָעֶרְבִי בִּנְאָדָר אֶלְקִנְהָב. פִּירוּשׁ הַמִּלָּה
אֶלְקִנְהָב אֵינוֹ יָדוּעַ.

הַשֵּׁם עֶפּוֹלָה מִקִּירוֹ עֶרְבִי. כֵּךְ נִקְרָא הַכֶּפֶר הָעֶרְבִי
שֶׁהִיא בִּמְקוֹם הַזֶּה. וַיִּתְּכֶן, שֶׁבִּמְקוֹר הַשֵּׁם עֶפּוֹלָה טְמוּנָה הַמִּלָּה
עוֹפֵל - מִגְדָּל. חֲלָקָה הָעֲלִיוֹן שֶׁל יְרוּשָׁלַיִם הַמִּקְרָאִית, עִיר דָּוִיד.
נִקְרָא בִשְׁם עוֹפֵל. אוֹלֵי עֶפּוֹלָה הֵיךְ הָעוֹפֵל, שֶׁנִּזְכָּר בְּסִפּוּר
אֱלִישֶׁע הַנְּבִיא: „וַיָּבֹא (גִּיחֲזִי) אֶל הָעֶפֶל וַיִּקַּח מִידָם (מִחֲנוֹת)
וַיִּפְקֵד בְּבֵית וַיִּשְׁלַח אֶת הָאֲנָשִׁים וַיִּלְכוּ” (1). הַמִּלָּה „בְּבֵית” מַעֲיֵדָה.
שֶׁעוֹפֵל לֹא הִיא סֵתֶם מִגְדָּל, אֲלָא גַם יִשׁוּב סְבִיבוֹ בִשְׁם זֶה.
הַמִּגְדָּל, הָעוֹפֵל, הוֹקֵם לַהֲגַנַּת הַדְּרָכִים, שֶׁהִסְתַּעְפּוּ בִּמְקוֹם הַזֶּה
בְּעֶבֶר כְּמוֹ בַּהוּוּה. הַחֲפִירוֹת הַמַּדְעִיּוֹת שֶׁנִּעְרְכוּ בְּעֶפּוֹלָה גִּילָד
שְׂרִידִים גַּם מִתְּקוּפַת הַמִּקְרָא.

הַשֵּׁם גֶּבֶת נִיתָן לַיִּשׁוּב בְּעַמֻּק הַמַּעֲרָבִי לְפִי הַשֵּׁם הָעֶרְבִי
גִּבְעָתָה, וְהוּא קְדוּם (עִי' לְשׁוֹנָנוּ לַעֲם טִיז, עִמ' 20, 31).

דְּרוֹמִית-מַעֲרָבִית לְעֶפּוֹלָה בְּאֶזְרוֹר הַהָרִים הַקִּיבוּץ דָּלָהּ.
הַנִּקְרָא כֶּשֶׁם הַכֶּפֶר הָעֶרְבִי שֶׁהִיא בְּקֶרְבָּתוֹ. דָּלָהּ הוּא עֵנֶף שֶׁל
גֶּפֶן בְּעֶבְרִית וְגַם בְּעֶרְבִית (דָּאֶלָּה).

בֵּית-אֶלְפָּא נִקְרָא כֶּשֶׁם הָעֶרְבִי בֵּית-אֶלְפָּא שֶׁל

(1) מַלְכִּים ב' ה' כד.

החורבה שהייתה במקום היישוב העברי. ייתכן, שהשם הוא קדום. אילפא הוא שם פרטי בספרות התלמוד. גם שרידי בית הכנסת שנגלו במקום הזה מעידים על יישובו היהודי בימי קדם. המתיישבים החדשים שינו את השם הערבי אֶלְפָּא לְאֶלְפָּא, כשם האות הראשונה באלף-בית בארמית וביוונית, השם רומן, כי זהו היישוב הראשון ביישובי השומר-הצעיר בארץ.

המושבה מְנַחֲמָה נקראת לכאורה על שם מְנַחֵם, אביו של הרברט סמואל, הנציב העליון הראשון בימי המנדט הבריטי. השם ניתן בהשפעת השם הערבי מְנַחֲמָה. לפי הסברה התמזגו בשם מלחמיה המלים הערביות אֶם-אֶלְחֵם—אֶם הַחֵם. המקום במצא בעמק הירדן. מתחת לפני ים התיכון ומזגו חם מאוד, בייחוד בימות הקיץ.

בעמק הירדן, בקרבת דגניה וצמח, הוקם יישוב חדש, שנקרא בראשיתו תֵּל אֶלְקָצֶר—תל המצודה, כך נקראת בערבית הגבעה שעליה הוקם. המתיישבים שינו את השם הערבי ונתנו לו צורה עברית—תֵּל הַקָּצִיר. קצר, מצודה בערבית, היה לקציר תבואה בפי היהודים. בזמן האחרון נקבע שם היישוב: גוֹלָן. בחופה המזרחי של הכנרת נמצאת עֵין גֵּב העברית, כאילו נקראה על שם גְּבֵי הַמִּים בחוף הכנרת. למעשה השם עֵין-גֵּב הוא סירוסו של השם הערבי אֶ-נְקִיב (בדיבור הבדואי): אֶ-נְקִיב). זו צורת הקטנה של נְקִיב, ופירושה מעבר צר בין הרים. בצד עֵין-גֵּב עולה דרך מחוף הכנרת אל ההרים במעבר צר (עֵי לַעִיל עמ' 17).

כפר-תבור שבגליל התחתון נקרא בראשיתו בשמו הערבי מִסְחָה. ייתכן, שזוהי המלה מִשְׁחָה העברית והארמית, שמן

זית מובחר שבו הצטיין הגליל בימי קדם. על שמו נקרא גם
הר המשחה, והוא המשכו הדרומי של הר הזיתים בירושלים.
ייתכן שהשם משחה בגליל נזכר כבר בכתובת מצרית קדומה
(עי' לשוננו לעם, ט"ז, עמ' 27).

המושבה אֵיל־נֶיה נקראת גם בשם סַגְרָה, כשם הכפר
הערבי סַגְרָה, שהיה בקרבתה. השם בא מהמלה שַגְרָה—עץ,
אילן, ומכאן השם אילניה.

בקרבת המושבה יבנאל נמצא היישוב הקטן בשם פִּית־גִּן.
זוהי צורה עברית מהשם הערבי פִּית־גִּן. גִּן בערבית פירושו
שדים. גִּן, השר בערבית, הפך לגן בעברית.

בקרבת ראש־פנה, בגליל העליון, יישוב חדש בשם
פֶּאֶר־רַעַם. זוהי צורה עברית של השם הערבי פֶּרַעַם של הכפר
הנטוש, שבו הוקם יישוב זה. אין ידוע פירושו ומוצאו של
פרעם, שראשית זכרו בספרות ימי־הביניים המאוחרים.

הר־כְּנַעַן הסמוך לצפת נקרא כשמו הערבי. אין כל
זכר בספרות לשם הזה. ההיסטוריון הערבי א־דמַשְקִי, שהיה
גם מושל בצפת בשנת 1300 לסה"נ בקירוב, קורא לבקעה
בסביבת צפת בשם ואדי כנעאן אבן נוח—נחל כנען בן נוח.
עֵין־יִיתִים הסמוכה לצפת נקראת בתרגום השם הערבי
עֵין־יִתוֹן של הכפר הסמוך. שם זה מובא בתעודה אחת,
שנמצאת בגניזה של מצרים, והיא מהמאה האחת־עשרה.

צפונית לצפת היישוב החדש סַאסָא. צורה עברית לשם
הערבי סַעַסַע של הכפר הנטוש, שבו הוקם יישוב זה. עולי־
רגל יהודים שנהגו לבקר במקום הזה, הזכירוהו לפעמים גם
בכתיב סאסא. לפי הסברה סאסא היא מלה עברית, שמקורה

במקרא, ופירושה אולי ראש שיבולת החיטה בשדה.
בסביבה זו, מזרחה, נמצא היישוב ראש הָאֵדָם, תרגום
שמו הערבי לראס אֶלְאֶחְמֶר. המקום נקרא על שם אדמתו האדומה.
בסביבה זו, צפונה, כפר נטוש בשם דִּישוּם, שקיבל צורה עברית
דִּישוֹן, וזהו מן צבי הנזכר במקרא בין החיות הטהורות
שבתורה.

אַיִלַת הַשָּׁחַר השוכנת בגליל העליון המזרחי, נקראה
על יסוד שמה הערבי נֶגִ'מַת א-צֶחַת, כוכב הבוקר. המתיישבים
בחרו בשם אילת-השחר המסמל בספרות התלמוד את תחיית
ישראל בארצו.

תֵּל-חֵי שבירכתי הגליל העליון נקראת על יסוד שמה
הערבי טֶלְחָה, מין שיטה מצויה בארץ. במפה האנגלית,
שהוכנה בשנת 1887 רשומים השמות חֶרְבַת טֶלְחָה וצֶין טֶלְחָה
למעין הקטן הסמוך. המתיישבים הראשונים שינו את השם
הזה לַתֵּל-חֵי. השם קיבל משמעות מיוחדת אחרי המאורע.
שקרה בו בשנת תר"פ.

מְטוּלָה שוכנת בקצה הצפוני של הארץ. שמה ערבי.
כך נקרא, בצורה אֶלְמֶטְלָה, כפר קטן שהיה במקום הזה לפני
התיישבות היהודים. מטולה פירושו מצפה, מלשון טֵל —
להשקיף, אֶלְמֶטְלָה — הנשקפת. היישוב נמצא במרומי רכס
משקיף יפה על נוף נהדר בצפונה של הארץ: רוכסי הגליל,
מרחבי עמק החולה, הרי הבשן, החרמון והלבנון.